

„PÂNEA PRUNCILOR“ (BĂLGRAD, 1702)

Ion Mușlea a lămurit cu pricepere și cu mare bogătie de amănunte istoricul până acum atât de încurcat al acestui catehism catolic cu care se inaugurează seria tipăriturilor românești din Transilvania în sec. XVIII.¹⁾ Scopul rândurilor de mai jos nu este deci de a relua în discuție acest istoric, ci doar de a întregi, prin câteva observații filologice, contribuția lui I. Mușlea. Ioan Papiu, fostul proprietar al unui exemplar al tipăriturii,²⁾ într-o mențiune publicată în „Gazeta Transilvaniei“ (a. 1898, nr. 233, cf. Mușlea, l. cit. 619 – 620) era de părere că „pentru limbă [tipăritura] mai nu merită atențione, decât pentru curiositatea unor cuvinte.“ Textul românesc prezintă totuși o importanță științifică, dacă nu superioară, cel puțin egală textelor tipărite de popa Ioan Zoba din Vinț — și acelea nestudiate încă —, fiindcă ne desvăluie priceperea pe care unii din preoții noștri dela sate o aveau de a traduce din limbi streine, apoi măsura în care vechile forme de limbă caracteristice textelor bisericești din sec. XVI se mai păstrau și la începutul sec. XVIII, și în sfârșit ne arată amploarea influenței ungurești în graiul cărturarilor noștri din Transilvania.

¹⁾ „Pânea Pruncilor“ (Bălgrad — 1702). Din istoria unei cărți românești, în „Omagiu Profesorului Ioan Lupaș.“ București, Imprimeria Națională, 1941, p. 617 – 631.

²⁾ Titlul întreg al tipăriturii, astăzi în posesiunea Bibliotecii Universității din Cluj—Sibiu, este: *Pânea Pruncilor sau Învățatura credinții Creștinești, strânsă în mică șumă, Care o au scrisă în nici intrebăciuni și Răspunsuri ungurești Cinstitul Pater Boroneai Laslo, Parohușul Besareccii Catolicești dela Belgrad. Si s'au intorsă în limba românească de Duma Ianășu dela Borbănti, În anii Dom[nului] 1702.*

Popa Duma Ianăş din Borbanţi se pare că a studiat în şcoala catolică ungurească din Alba Iulia, căci numai aşa se explică numeroasele asperităţi de limbă şi numărul mare de calcuri şi de elemente ungureşti în textul românesc. Era în acelaşi timp cunoşător şi al textelor noastre vechi, căci traducerea sa cuprinde forme şi termeni de circulaţie cunoscuţi şi altor tipărituri ale epocii din toate regiunile româneşti.

Din punct de vedere fonologic¹⁾ textul popii Duma prezintă unele particularităţi arhaice şi altele regionale. Dintre cele dintai amintesc: *duroare* (f. 17) < lat. *dolorēm*, întrebuiuşat alături de *dureare* (f. 19), *arepile* (p. V) cu *e* neaccentuat netrecut la *i*, *detorie* (f. 49) cu *de-* păstrat şi azi în partea locului şi în alte regiuni transilvăneni, *cuprinzind* (f. 44) cu *i* în loc de *â* precedat de *z* (cf. şi † *vădzind*, *sezind*, la Rosetti, *Limba română în sec. al XVI-lea*, p. 46), *rimna* (f. 4) cu *i* pătrat după *r* (cf. şi † *rindul strimt*, etc., Rosetti, l. cit.) şi cu *vn* > *mn* (ca, azi, în *ibomnică* < *ibovnică*, cf. „Dacoromania” VI 468). Subt influenţa lui *părintească*, *părintească*, s'a format *pămintească* (f. 56), cu *i* în loc de *â* (cf. la Dosofteiu, V. S., ap. TDRG: *peminte*, în Biblia dela 1688, ap. TDRG: *păminte*, vocativ, în analogie cu *părinte*, în loc de *pământe*, resp. *pământule*); forma *perinşescă*, cu *e*, prezintă o rostire (sau numai o grafie) streină, tot aşa ca şi *a adeuga* (f. 38). Tot un arhaism (regional şi astăzi) este *a rumpe* (f. 4) cu grupul *mp* conservat, apoi *înfrâmtă* (f. 53) cu *mt* netransformat prin acomodare la *nt*; *putredeaste* (f. 32), *ferbinteală* (f. 127 cu *d*, *t* nealteraţi, deşi întâlnim şi *fierbințeală* (f. 53); *greşaște* (f. 85, 132) după analogia lui *greşască*; în sfârşit: *jirtvă* (f. 103), *jirtvească* (f. 18), *jirtvirea* (f. 93) cu *i* < *e* < *ă* şi cu grupul *tv* netrecut la (*t*)f. — Forme dialectale: *aşeа* (f. 41) pentru *aşa*, *giumătate* (f. 126), *giurământ* (f. 121, etc.); *obagii* (f. 113) pentru *iobagii* (cf. şi *ubagii*, ap. DA); *vare* (f. 26, 56, 83) pentru *oare*, cu *ox* > *vx* se pare că prezintă o rostire streină, poate ungurească, fiindcă Ungurii pronunţă un *u* românesc ca *v* (bi-

¹⁾ Am cercetat pentru aceste note exemplarul Bibliotecii Astra din Sibiu şi urmez criteriul de paginăcie adoptat de Muşlea, l. cit. 622. Din exemplarul Astrei lipsesc filele: 9, 12–16, 95–99, 129, 133–135.

labial): *vove* pentru *uauă* (= ouă), *vachisa* pentru *uacheșa* (cf. ung. *vakisa* > *bakisa* > *baksa*, cf. „Dacoromania“ VII 199, 200), *un vom* pentru *un uom* (invers, noi redăm pe *v* unguresc prin *u* în *uăgaș* (<*vágás*) > *ogas*, cf. Pușcariu, „Dacoromania“ VII 24); *din luntru* (f. 2) cu *ă-u* > *o-u* > (*u*)*u*; *luundu-o* (p. V) cu *u-ă* > *u-u* prin asimilare. O interesantă asimilare consonantică (sau numai o asimilare grafică?) avem în *mădurările* (f. 64); acomodare prin fonetică sintactică: *can de mijloc* (f. 32). Deglutinare prin fonetică sintactică: *doiale* pentru *îndoiale*: *cădiarea în doiale* (f. 37). Aglutinare: *afacere de bine* (f. 126) = binefacere.

Dintre formele morfolactice amintesc înainte de toate o formă rară: *blăsteamă* (f. 55 etc.) cu plur. *blăsteame* (f. 25) care reprezintă pe lat. *blastema* (pentru care cf. S. Pușcariu, *Et. Wb.* nr. 205) păstrat și în alte limbi române (cf. REW.⁸ nr. 1155); *dojanie* (f. 77) pentru *dojană*. — Unele verbe se prezintă sub alt aspect grammatical decât cel obișnuit astăzi: *a sili* (f. 106) e intransitiv (în Munții Apuseni și azi), *a ivi* (f. 63) = „a descoperi, a arăta, a scoate la iveală“, e transitiv; *a împotrivi* e intransitiv: *dragostea iaste sfântă, nu împotrivește* (= nu stă împotrivă), *nu să înaltă* (= nu se trufește), *nu gândește rău* (f. 120); — sunt reflexive: *a se făgădui* (f. 72) = „a făgădui, a promite, a se obliga“ (cf. DA. s. v.), *a se izvorî*: *dela tatălă și dela fiul izvorează-să duhulă sfânt* (f. 26, cf. și 34, etc.), traducând pe ung. *s zármazni* = „a izvorî, a (se) naște“, e un calc după *a se naște*, care în Transilvania, sub influența ung. *s züllen* = „a (se) naște“, e, în sens propriu, și trans. și intrans. (= reflexiv); *a se zăuita* (f. 73) e o formă reflexivă comună și altor texte, din sec. XVII (cf. TDRG, s. v.) și e comună și azi (mai ales în Banat); *a se socoti* (f. 84) = „a crede“. — În locul formei *a pizmui*, avem *a pizmi* (f. 119), cunoscută și din alte texte (cf. TDRG, s. v.); în loc de *a povesti*, avem *a povestui* (f. 27). — Se conjugă cu -ez: *a (se) găta* (pentru *a (se) găti*); *să găteze* (f. 104) în loc de (transilv.) *să gate*, resp. *să ghete* (pentru *să gătească*; cf. atestări mai vechi la Dennisuianu, *Hist.* II 208-9); fără -ez se conjugă și azi în Transil-

vania să *departe* (f. 38). — Se conjugă cu -esc: *să vâraște* în loc de *se vâră*. În legătură cu pluralul unor substantive, amintesc forma arhaică *mumâniile* (f. 25), apoi *birae* (f. 8) dela singularul *birău* = „judecător“, apoi *ciure* (f. 69) dela sing. *ciur.* — Genit. -dat. dela *mine* e *minei* (f. 38, 40), pentru care cf. în alte texte mai vechi, din sec. XVI—XVII: *judecate(e)i*, *izbânde(e)i*, *nuntei*, etc. — Vocativul dela *om*: *tu*, *oame* (f. 30). — Demonstrativul feminin *aceasta* formează genit. -dat.: *aceştia* (f. 64, 102), iar nehotărîtul *altul*, -a: *altuia* — *alția* (f. 104). — Pers. III plur. a indic. prez. dela *coborî* este (ei) *coboru* (f. 71). — E intrebuințată adesea forma perifrastică a mai-mult-ca-perf.: *au fost muriți* (f. 19, etc.). — Conditionalul prezent apare sub forma perifrastică, construit la pers. III sing. cu auxiliarul *are* (cf. Densusianu, *Hist.* II 228): *are muri* (f. 32). Se găsesc apoi urme de conditional trecut arhaic: *cum au vrutū fi dară lucrul omului?* (f. 11, etc.).

Ca în cele mai multe din cărțile noastre vechi traduse din limbi streine, constatăm și în „Pânea Pruncilor“ o samă de asperități sintactice care dau textului un aspect particular și îngreuiază uneori înțelegerea. Astfel, lipsă de acord avem în: *a treia față a sfintei troiță* (f. 26), *al șaselea mlădiță* (f. 22), iar în alt loc găsim *a noolea mlădiță* (f. 27). O intrebuințare a lui *pre* în contrast cu uzul practic al limbii avem în: *au învățat* [Hs.] *pre acea rugăciune pre ei* [pe apostoli] (f. 41), *dragostea închide afară* (= exclude) *pre pizma?* (f. 120), *pre toți pre aceia va giudeca carii trăesc* (f. 25). În alte exemple *pre* lipsește acolo unde ar trebui intrebuințat: *acela* [pre] care *Dumnezeu au ivit afară* (f. 2). Intâlnim un caz de intrebuințare a genit. format cu prep. „de“ (sau avem a face cu o construcție adjetivală?): *avuția de părinți* (f. 76), apoi exemple de postpunere a pron. refl. în construcția perf. compus: *au pocăită-să* (f. 60), etc. — Regulat, *pentru* (*să*) apare sub forma inversată: *ca pentru* (*să*): *ca pentru să creză toți* (f. 5), *ca pentru să știe* (f. 14), *ca pentru prin cruce...* (f. 18), etc. — Forme pleonastice: *s'au fost zăuitătu-să* (f. 75), etc. == „a fost uitat“, *nu să încelui-să* (f. 3) = „nu se înșală“, alături de mult

mai numeroase cazuri când avem de a face cu calcuri după limba ungurească: *arată-mi mie aceasta* (f. 64), etc.

Influențat în mare măsură de originalul unguresc, traducătorul nostru a lăsat să se furișeze în textul românesc o mulțime de expresii și întorsături de frază care nu sunt în spiritul limbii noastre. După ung. *a második rész magyarázat* avem *tâlcuiala a doua parte* (f. 21) în loc de *tâlcuiala părții a doua*, traducătorul transpunând stângaciu (cu deplasarea subiectului la începutul propoziției) expresia ungurească: *a második rész = a doua parte*, fără să-și dea sama că acest *a második rész* reprezintă un genitiv: *a második résznek*. Tot astfel, — după ung. *az ötödik parancsolat ellen* — în loc de *împotriva poruncii a cincea* avem *împotriva a cincii porunci*, unde se menține ordinea cuvintelor din ungurește: az *ötödik parancsolat*, dar de data aceasta traducătorul neuitând să facă acordul: *poruncii* și nu *poruncă*. Asemenea asperități de limbă sunt numeroase și ele se datorează influenței textului original tradus: *sânt adevărate* (= valabile) *toate ștergerea păcatelor?* (f. 61), etc. În exemplul *Pre ce ne dojenesc pre noi „ceriurile“ [in] „care ești în ceriuri?“* (f. 43), *pre ce?* redă ung. *mire?* (*mi* = „ce“ + -re „pre“) care are înțelesul de „pe ce?“ și „la ce?“, „spre ce?“. Se traduce adverbul ung. *nagyon* în construcția cu totul neobișnuită în românește: *foarte are* (f. 40), în înțeles de *are foarte mult, prea are*. Forma *cum ca când* (f. 92) = „ca și când“, redă de asemenea o construcție streină, cf. ung. *ugyminthá*.

Topică neromânească ilustrează exemple ca: *s'au numiț mai nainte creștini a fi* (f. 1); (de *n'ar fi greșit omul*) *fire-ar murit?* (f. 11). De obicei dislocarea elementelor care alcătuiesc fraza se produce atunci când avem de a face cu anumite forme verbale: cu reflexive sau cu timpuri compuse (ca de ex. viitorul, perf. compus, etc.) În acest caz între cele două elemente care alcătuiesc forma compusă se interpune subiectul, complementul sau circumstanțialul: *păgânii să vor toti păgubi din beseareca domnului* (f. 7), *pre mulți vor face* (= vor determina) *pre* (= spre) *pocăință inturna* (f. 23), *de nu va lui*

arăta (f. 88), în ultimul caz, după ung. *h a n e m f o g n e k i* *mutatni*; *mai tare să i să mintea infierbânte* (f. 42), *de nuva* în toate uni-să cu voia lui *Dumnezău* (f. 46), *de vom și noi* cu tot *sufletul și cu toată inima pre el ferici* (f. 57), *pocăința* în *taină nu să totdeuna șterge* (f. 59), etc. Din nenorocire nu cunoaștem originalul care a servit lui Duma la facerea traducerii spre a confrunta textul românesc cu cel unguresc, dar examinarea exemplelor de mai sus în luminea topicei ungurești ne dă convingerea că ele reproduc în mare măsură ordinea cuvintelor din fraza ungurească a limbii scrise bisericești mult influențată și ea de limba latină a bisericii catolice.

Se găsesc în textul popii Duma o serie de cuvinte întrebuițate în sensuri calchiate după sensurile cuvintelor corespunzătoare din ungurește și multe expresii ungurești. Din seria celor dintai amintesc întrebuițarea pronumelui interrogativ, confundat — după ung. *m i*, care în unele expresii are funcțunea lui „care” românesc — cu relativul: — *Ce (= care) iaste scaunul lui Hs.?* — *Crucea sfântă* (f. 2); — *Care (= ce) sămnează a triia față a sfintei troiță?* (f. 25). — *Carii (= cine) au învățat mai nainte această rugăciune?* — *Apostolii, din (= dela) Hs.* (f. 41). Exemple identice se găsesc și în DA. s. v Calc după ung. *b i r o d a l o m* este rom. *biruință*, în sens de „dominație, stăpânire” (cf. DA. s. v.): *biruința ungurească* (p. IV), *craiу preoțesc* (p. IV) după ung. *s z e n t e g y h á z-király*; *căsătoresc, -ească*, în dragoste *căsătorească* (f. 105), după ung. *h á z a s s á g i s z e r e t e t*; *despărțenie* (f. 8), în intelles de „deosebire, diferență”, după ung. *k ül ö n b s é g*; *a face in ce face?* (f. 63) — „ce însemnează?”, după ung. *t e n n i* = „a pune” și „a însemna; a face”: *m i t t e s z e z a sz ó?* = „ce însemnează cuvântul acesta?”; *roditoriuл* = creatorul: *roditoriuл ceriului și al pământului* (f. 8) după ung. *teremni* „a rodi” + *teremteti* „a creia”, *teremtő* „creator”; *a sămna* (f. 18) = „a simboliza”, după ung. *jelvezni* (< *jelv* „simbol, semn”); *stătătură de băsău* (f. 86) = „răzbunare”, ung. *bosszú állás*.

Dintre expresiile create de traducător, neobișnuite în românește decât doar undeva local, amintesc: *afară din rând*

(f. 106) = „din cale afară, deosebit, excepțional“, după ung. *r e n d k i v ü l i*; *a se da afară* (f. 72) = „a se enunță“, după ung. *k i a d n i*; *afară încis* = „exclus, scos, înlăturat“: *afară încis din numărul fiilor* (f. 52), după ung. *k i* (= afară) + *z á r n i* (= a încuia, a încide), cf. și *a încuia afară* (f. 3, 105) = „a exclude“; *a r i v i afară* (f. 2) = „a descoperi, a revela, a arăta“, după ung. *k i n y i l a t k o z n i*; *a spune afară* (o sondință) = „a pronunță“, după ung. (îtélétet) *k i m o n d a n i*; *a pune făgăduit* (f. 104) = „a făgădui“, după ung. *f o g a d á s t t e n n i*; *a spune înainte* (f. 26) = „a expune“, după ung. *e l ö - a d n i*; *a lua sus* (f. 7) = „a lua în samă, a lua în considerare“ după ung. *f e l v e n n i* (mai ales la negativ: *f e l n e m v e n n i*); *a s u i sus* (f. 22) = „a se sui, a se ridiva“, după ung. *f e l m e n n i*; *a duce în vîng* (f. 72) = „a duce la capăt, la îndeplinire, a realiza, a îndeplini“ după ung. *v é g b e v i n n i*, etc. etc.

Cred că și expresia *nouă peste nouă* din exemplul cu *nouă peste nouă roade sufletești se îmbogățește biserică* (p. V) oglindește tot o expresie ungurească, pe care însă n-o pot identifica, dar înrudită ca formățiune cu locuțiunea adjectivală *u j d o n u j* = „nou nouț“. Noi avem totuși în românește tiparul acestei expresii, formată însă prin repetarea unui substantiv: *dobânzi peste dobânzi* (URICARIUL, I 300) = „dobânzi multe“, *vești peste vești* (MAG. IST. IV 164), *prăpăstii peste prăpăstii* (KONAKI, P. 85), *moșii peste moșii* (SBIERA, P. 245), *soli peste soli* (ISPIRESCU, L. 113), etc,

Ceeace bate la ochi și în privința lexicului din „Pânea pruncilor“ este înainte de toate „mania“ derivatelor cu sufixe, deriveate nu totdeauna justificate, caracteristice epocii. Astfel, în mare măsură se întrebunează în funcție de substantive abstracte formele lungi de infinitiv: *adurmitare* (f. 126) = „pico teală“, *auzire* (f. 102), *blestemare* (f. 125) = „blestem“, *cuprindere* (f. 57) = „conținut“, *läudare* (f. 125) = „laudă“, *mirosire* (f. 102) = „miros“, *neodihnire* (f. 79) = „neodihna“, *omorire* (f. 112, 121) = „omor“, *vedere* (f. 102), etc. Foarte numeroase sunt derivele cu sufixul *-tor*, *-toare*: (păcate) *ierătoare* și *muritoare* (f. 40) = „care se iartă“ și „de moarte“, (cântece) *iubo-*

vătoare (f. 51) = „de dragoste; pornografice“; (odihnă, rugăciune) *stătătoare* (f. 41) = „statornică“, (suflet) *viezătoriu* (f. 26), etc.; unele din aceste derivate sunt substantivate: *blăstămător*, *suduitor* (f. 51). Derivat cu suf. adj. *-nic*: (*biciu* = pedeapsă) *nemilostivnic* (f. 17); substantivat: *priiatnic* (f. 63) = „prieten“. Derivat cu suf. adv. *-ește*: *vrednicește* (p. V) = „în mod vrednic“. Abstractive, derivate cu suf. *-ciune*: *fericăciune* (f. 50), *împlini-ciune* (f. 1, 16) = „perfecțiune“, *întrebăciune* (p. I), *smericiune* (f. 41), *uniciune* (f. 27), *urăciune* (f. 36) = „ură, dușmanie“; cu suf. *-ie*: *fălie* (f. 87 etc.) = „fală“, *fericăciuniie* (f. 37), *ferme-cătorie* (f. 136), *înfrumuseție* (f. 32), *multie* (f. 30) = „multime“, *necuvintie* (f. 80) = „necuviință“, *răie* (f. 37) = „răutate“, *slăbie* (f. 50) = „slăbiciune“, *șoziie* (f. 87) < *șod* = „glumeț“; cu suf. *-eală*: *fierbinteală* (f. 127), *nădăjduială* (f. 37), *tâlcuială* (f. 5), etc.; cu suf. *-tură*: *alesătură* (f. 6), *amăgitură* (f. 5), *ară-tătură* (f. 17), *asemănătură* (f. 8, 32), *defăimătură* (f. 89), *ereti-citură* (f. 3) = „erezie“, *luptătură* (f. 80), *osebitură* (f. 1), *păgu-bitură* (f. 68) = „pagubă“, *răpitură* (f. 84), *rătăcitură* (p. V), *roditură* (f. 42), *temătură* (f. 31), *zdrobitură* (f. 84), etc.; cu suf. *-șag*: (după ung. *tolvaj ság*) *furtușag* (f. 78). — Prefixul *ră* înlocuit cu *des-*: *descumpărătoriu* (f. 61), sau substituind pe *în-*: *răsfărâna* (f. 117).

Multe cuvinte din textul de care ne ocupăm au formă sau sens neobicinuit, sau puțin obicinuit în graiul curent: *asemănătură* (f. 29) = „pildă, exemplu“ redă ung. *hasonlat*, *chiar* = (adv.) „lămurit, clar“: *arată-mi aceasta chiar* (f. 25), *contini* (f. 69) = (trans.) „a interzice, a opri“, *a căuta* = „a căștiiga, a obțineea, a agonisi“: *bogăția n'au căutat-o cu cale bună* (f. 83), după ung. *keresni*; *cunoștință* (f. 37) = „conștiință“, *dihaniie* = (f. 39) „diavol, drac“; (f. 84) „suflare, oameni“, *dojeni* (f. 43) = „a avertiza, a atrage atenția“ după ung. *intenți* care are pe lângă acest sens și pe acela de „a mustra“; *frăție* = „frații“: *ni-s frăție de pre Adam* (f. 65); *imat*, *-ă* (f. 66) = „murdar“, *împăsoiat*, *-ă* = „apăsat, chinuit“: *Bărbații... pre muerile lor ceale împăsoiate fără milă le poartă grozav* (f. 80), cuvânt atestat în textele sec. XVI, cf. DA, s. v.; *a în-*

gădui cuiva = (intrans.) „a i se supune“ (f. 46); *a se izbăi* = „a se încrude, a avea credință în“: *Slobodu-i a ne izbăi în faptele noastre?* (f. 36); *a se măntui* (f. 22, 42) = „a se scuza“ (sensul vechiu al cuvântului ung. *m e n t e n i*); *mărturisi* (f. 7) = „a dovedi“, *de nărav* = ?: *Elu [Hs.]-i iaste [lui Dzeu] fecior de nărav* (f. 14); *a oști* = (intrans.) „a lupta, a sta împotriva“: — *Ce feliu de păcat oșteaște împotriva credinții?* (f. 3). Hs. *iaste* poama vieții care oșteaște împotriva poamei morții (f. 57), *oștire* (f. 36) = „diferență“; *păcure* = „iad“: *cobori pre* (= la) *păcure* și a treia ză înviie din moarte (f. 20), *pedepsit*, în: *pedepsit de creaștere* (f. 32) = „pitic“; *petrece*: *puțini petrec pre Hs.* (f. 2) = „puțini urmează învățăturile lui Hs.“; *poamă* (f. 35) = (fig.) „rod, avantaj, folos“, *pomeană* (f. 21) = „folos“, *a se potrivi cu* (f. 112) = „a fi împotrivă, în opozitie cu“; *a presăra* = (trans., fig.) „a răspândi“: *Eriticii... mulie... învățături presăra* (f. 28); *a se prinde* (f. 14) = „a se întrupa“, *prost* (f. 85) = „țăran“ <ung. *p a r a s z t*; *rugare* = „adorare“: *să continueaște.. rugarea bozilor și a idolilor* (f. 69), *a sili* (f. 116) = (intrans.) „a tinde“, *a se socoti* (f. 84) = „a crede“, *a se ținea (cuiva)* = „a datora“ (f. 75), „a apartinea“ (f. 77), reprezentă traducerea ung. *t a r t o z n i* și *t a r t o z k o d n i*; *a se trufași* (f. 77) = „a se impodobi, a se dichisi“, *a tuna* (f. 45) = (intrans.) „a intra“, *uzbăială* = „credință“: *Să pună împotriva nădejdii uzbăiala oarbă de mila lui Dumnezău* (f. 37). *Să fim în Dumnezău cu uzbăială ficioarască* (f. 40).

Textul mai păstrează unele cuvinte arhaice caracteristice textelor din sec. XVI—XVII, ieșite din circulație apoi: *alnic* (f. 74) = „viclean“, *hrabor* (f. 3) = „vitezie, curaj“, *hraniște* (f. 46) = „hrană“, *a viia* = „a trăi“, etc.

Cum este și natural pentru o traducere făcută după un text unguresc, „Pânea Pruncilor“ se distinge deci printr'un mare număr de ungurisme de circulație regională. Unele din acestea sunt înregistrate de dicționare după izvoare mai vechi, iar altele după izvoare mai nouă decât textul nostru. Însă mai la vale numai ungurismele neînregistrate de dicționare, sau înregistrate după izvoare mai nouă decât „Pânea Pruncilor“, și pe acele care au formă sau înțeles deosebit decât cele cu-

noscute. Astfel: *adău* = „impozit, dare“ (f. 84) < ung. *adó* idem, *aldaş* = „binecuvântare“ (f. 56, 76) < ung. *álda*s idem, *aldui* = „a binecuvânta“ (f. 72) < ung. *áldani*, id., *bănuī* = „a regretă“ (f. 48) < ung. *bánni*, id., *băsău* = „ură, dușmănie“ (f. 51) < ung. *bosszú*, id., *băt* = „prăjină“: *băt de trestie* (f. 17) < ung. *nádbot*; *birău* = „judecător“ (f. 78) < ung. *bíró*, id., *boboană* = „farmec, vrajă“ (f. 68) < ung. *babona*, id. *cămuca* = „stofă de mătase, camăhă“ (f. 17) < ung. *kamuka*, id., *chischineu* = „năframă“ (f. 21) < ung. *keszkenő*, id., *culduş* = „cerșitor“ (f. 85) < ung. *koldus*, *deschilini* = „a despărții, a deosebi“ (f. 24) < ung. *különbözní*, *făgădaş* = „făgăduială“ (f. 35) < ung. *fogadás*, *ioság* = „avuție, avere“ (f. 84) < ung. *jószaig*, *mirui* = „a căstiga“ (f. 93) construit cu dativul ca și ung. *nyerni*, *mirușag* = „căstig“ < ung. *nyereség*, *niomorgătuī* = „a împila, a chinui, a ne căji“ (f. 58) < ung. *nyomorgatni*, *procator* = „advocat“ (f. 84) < ung. *prokátor*, *rând* (f. 84) = „fel, categorie, clasă (de oameni)“ sens characteristic ung. *rend*, *siriu* = regiune, parte“: *Nu-i loc acela și siriu în lume unde aceasta [ispita] să nu agiungă* (f. 49) < ung. *szer*, idem (cf. I. Popovici în „Magyar nyelvör“ a. 1909 p. 209); *sucă* = „datină, obiceiu“ (f. 71), cf. ung. *sokás*, id., *suclui* = (intrans.) „a obicinui, a avea obiceul“ (f. 89) < ung. *sokálni*, *surzui* (f. 5, etc.) = (trans.) „a compune, a alcătui, a redacta, a populariza, a răspândi“ < ung. *szerzni*, id., *tăgădaş* (f. 4) = „negare“ < ung. *tagadás*, id., *trâmbița* (f. 37) = (intrans.) „a suna din trâmbiță“ < ung. *trombitálni*, *tuldui* (f. 57) = (trans.) „a adăuga, a intregi, a amplifica“ < ung. *toldaní*, *uluit*, -ă: *uluita credinții* (f. 2) = „mărturisirea credinții“ cf. ung. *vallani* „a mărturisi“, *vig* = „scop“: *Precă [= spre ce] vigă s'o vedea [crucea]? — Derepătilor pre (= spre) veselie, iară răilor spre rușine* (f. 24) < ung. *vég*, id.

O samă de neologisme de origine latină, dar intrate în limba textului prin filieră ungurească, cele mai multe cunoscute și din alte tipărituri transilvănene ale epocii, încheie aceste note filologice asupra „Pânii Pruncilor“. Iată câteva din aceste neologisme: *căntălareş* (p. III) = „cancelar“, *caplan* (p.

VI) = „capelan“, *haracter* (f. 92), *cardinaliș* (p. III), cu de, rivatul *cardinălie* (p. V), *colegiom* (p. V), *comendantoriu* (p. III)-*franțiscan* (f. 1), *ecjortișta* (f. 103), *eiunium* (f. 131), *indulghintie* (f. 59), *iștrument* (f. 101), *lector* (f. 102), *limbus* (f. 20), *mișă* (f. 130), *notariuș* (f. 86), *obștinentia* (*a de că rumanescă răbdare*) (f. 131), *ostiaruș* (f. 132) = „*uşier, portar*“ (lat. *hostiarius*), *parocuș* (f. 132), *plebanuș* (f. 132), *prejbiter* (f. 103), *purgatorium* (f. 20, 52), *sacrament*, *sacramentom* (f. 28, 103), *șetenție* (f. 24), *șolenitaș* (f. 91), *șumă* (p. I), *superștițio* (f. 139), *țentrom* (f. 108), *testament*, *teștamentom*, *testamentum* (f. 76, 103, etc.) *tonjură* (f. 103), etc. — Și numele proprii biblice, de loc sau de persoană, sau cele hagiografice sunt redate în formă latino-ungurească sau ungurească: *Sf. Antal*, *Sf. Niclosu* (f. 58), *Sf. Ieronimus* (f. 131), *Nestorius huniș* [sic!] (f. 57), *Sf. Șebeștan* (f. 2), *Şimon* (f. 18), *Sf. Domocuș* (f. 1); *Efejum* (f. 57), *Valea lui Ioafat* și (f. 23). etc.

Cu toată multimea elementelor streine pe care le prezintă traducerea popii Duma, ar fi o eroare dacă s-ar atribui influenței ungare asupra limbii noastre la începutul sec. XVIII o importanță lingvistică deosebită. Cele mai multe din elementele ungurești menționate mai sus nu au avut niciodată o valoare circulatorie generală, nici măcar în Transilvania, decum în alte regiuni românești. De aceea numărul lor mare nu poate fi socotit decât ca un exemplu tipic despre neprinciperea cu care putea să traducă din ungurește un preot român dintr'un sat oarecare din Transilvania în pragul veacului al XVIII-lea. Și dacă mai ținem sama și de faptul că acest preot, pentru ca să cunoască bine limba ungurească a cărților, a trebuit să-și facă educația profesională în școli ungurești, nu e de mirare dacă a lăsat să se furiseze în textul traducerii lui atâtea străinisme. Cu siguranță, dacă s-ar face o comparație statistică între elementele streine (cuvinte, calcuri semantice, expresii, etc.) dintr'o traducere română din limba franceză sau germană din veacul trecut și între acele din textul popii Duma, rezultatul n'ar fi în favorul acestuia din urmă.

ȘT. PAŞCA